

Людмила ТАРНАШИНСЬКА

ОРИСЯ ТРОХИМІВНА

Оповідання

– Посидь зі мною, Настусю! – Орися Трохимівна вмощується на лавці біля квітника, де гудуть волохаті джмелі й пахне левкоям. Настя сідає поряд, легким порухом підсмикуючи барвисте платтячко й дивиться Орісі Трохимівні просто у вічі кольору вечірньої матіоли. Сама першою ніколи не починає розмову – жде, про що ж питати-ме стара вчителька.

– Уже й осінь скоро... Хочеш до школи?

Дівчинка ледь повела русявою голівкою, але не наважилась відповісти, що до школи їй зовсім не хочеться, й, трохи повагавшись, кивнула:

– Еге ж...

– А ти, Настусю, книжечки прочитала – ті, що Надія Петрівна загадала?

– Та-а, – мнеться Настка. – Трохи читала...

– А мама з татом хіба не нагадували?

– Татко лиш про піаніно нагадує, а про книжки нічого не каже, – зізнається Настка і додає, розсмілившись: – Ягід цього року вродило – страх... Як поробимо компоти, тоді, каже мама, і читай собі на здоров'я...

Орися Трохимівна мовчить. Павло, Настчин батько, а її колишній учень, нічим у класі не виділявся – тихий, сором'язливий, вайлуватий, він і не прагнув зірок у небі. А живе нині, як у батька за пазухою – куди тим однокласникам, що подалися у науку! Побудувався, обжився на славу, машину придбав, а дітям – чого тільки їхня душа забажає! І на подив Орісі Трохимівні недавно ще й до інституту вступив, на заочне відділення – не відставати ж од інших.

Раніше Валя, Павлова дружина, моторна, роботяща молодиця, ні-ні, та й забіжить до Орісі Трохимівні:

– Оце Павлусь сьогодні приніс, свіженьке, – і тияє їй до рук кільце копченої ковбаси чи шматок м'яса.

– Та беріть же, беріть, воно не куповане, – квапливо повторює, помітивши розгублення у вчительських очах. – Хіба ото легко прожити на одну пенсію, коли все з базару та з магазину, – співчутливо додає до свого щирого припорошення.

– Спасибі. Хоч і не розкошую, це правда, але дармово їсти не буду. Ще кілька разів пробувала Валентина по-доброму, по-сусідськи поділитися своїми «трофеями» з Орисею Трохимівною, та щоразу наштовхувалася на категоричну відмову, а там і зовсім облишила спроби почастувати її – хіба що коли яблуками з власного саду. Настка сидить, махаючи засмаглими ногами й, підбадьорена тим, що Орися Трохимівна не перебиває її запитаннями, продовжує скоромовно:

– А мамка каже, навіщо оті науки, коли татко й так завжди має і ковбаси, і зарплату цілу.

Орися Трохимівна вже й не рада, що розпочала сьогодні розмову з дівчиною, яка перекинулася неждано на те, що Настчині батьки, мабуть, бажали б за краще не випускати за двері власного дому. Завжди вважала вона не-

порядністю переступати таким чином чужий поріг, не любила, як ото інші вчительки випитувати про якісь там домашні справи. Бо ж, певна, є такі закутки в дитячій душі, окреслені стосунками дорослих, куди стороннім вхід таки не бажаний, і ніколи не спускалася до настирливо-безцеремонних запитань. І тепер не знала, як їй повестися, щоб не опинитися в принизливій, як на неї, ролі того, хто зазирає в двірну шпаринку. Тому й сказала дівчинці:

– Ой, і засиділася ж ти зі мною, Настусю! Бігла б краще до дівчаток, заждалися, мабуть, тебе.

Дивлячись, як швидко майнуло за куцями бузку барвисте платтячко, думала про те, чому це в неї не вийшло душевної розмови з Насткою про її дитячі справи, чому спливли в пам'яті ті дармові шматки м'яса й ковбаси, що їх, криючись, носить додому зі складського холодильника сусідський Павлусь.

Так-так, і справді не йде з голови прочитане у вранішній газеті, хоч як прагне Орися Трохимівна відгородитися од тих непрошених думок повсякденними клопотами. Вже й до магазину сходила, й обід приготувала, й листа синові написала, і за книжку бралася, і от з Насткою якусь часинку посиділа, а воно ніяк не йде з голови.

Таки він чи не він? Може, простий збіг імені, прізвища? Коли ж ні, то що це: закономірний фінал? Розплата? Чи й справді так влаштоване життя, що винуватого кара й через роки дістане?

Ніколи вона не думала про помсту. Та й що вона могла? Хіба що забути, не згадувати, начисто зітерти з пам'яті. Намагалася. Наче й виходило. Лиш очі синові жажали іноді разючою схожістю з батьковими, наче виринало щось непрошене з мороку забуття. Та ще іноді на уроці історії, як мусила торкатися того давнього, найбільшого для неї періоду, несамохіть блищали її очі кольору вечірньої матіоли. А втім вона ніколи не вдавалася в подробиці, відбувалася недомовками (бо ж так робили всі), тільки очі набиралися часом густої вологи.

А зараз вони сухі. Дивно, з роками люди однаково болісно реагують і на добре, і на лихе. А в неї ані росинки з-під вій солоної. Але ж і ні горя, ні радості – так, сколихнулося в душі давно приколисане.

Невже таки він, Семен Жук? Стільки літ нічого про нього не відала. Не хотіла й чути. Знала тільки, що партизанув у війну. Потому був на господарській роботі. А далі слід загубила... Хотіла загубити. Тому й не повернулася потім до того села, поїхала в іншу область, де всім були вони з сином чужі-чужісенькі. Тепер ось думає: хтозна, де було б легше починати все заново – там, де її знали, де хоч хтось їй вірив, чи там, де вірили тільки анкеті? Але це було згодом, а тоді...

По селу вже прошелестіло, жодної хати не обминувши: украла. Вона, молода вчителька Орися Трохимівна, вкрала лантух кукурудзи. Одні мовчки – очима хіба що –

Людмила ТАРНАШИНСЬКА – старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Народилася 1952 р. на Рівненщині.

Закінчила факультет журналістики Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (1996). Стажувалася в Українському вільному університеті (Мюнхен), у Варшавському університеті (Польща). Кандидат філологічних наук, доктор філософії (Український вільний університет).

Авторка дев'яти книжок: монографій «Художня галактика Валерія Шевчука. По-стать сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури» (2001), «Презумпція доцільності. Абрис сучасної літературознавчої концептології» (2008), «Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління» (2010), літературно-критичних текстів «Сезон вічності» (2001), «Закон піраміди. Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї» (2001), а також прозових книжок «Сходження на Фудзіяму» (1999), «Парасоля на кожен дощ» (2008) та ін.

Член Національної спілки письменників України.

Лауреат літературних премій: імені акад. О.Білецького, імені І.Кошелівця, «Благовіст», Фонду Воляників-Швабінських при Фундації Українського вільного університету в Нью-Йорку та ін.

співчували: не від добра ж потягнулася рука до колгоспного – з нужди-нужденної... Інші злостилися: бач яка, вчуну з себе вдає, з портфеликом ходить, дітей їхніх умозрозуму навчає, на шлях істинний навчає, а сама... Були й такі – одне-двоє, але ж були! – що висловлювалися крутіше: такими епітетами нагороджували, що як почує вслід котрийсь – вуха вогнем спалахнуть.

А перед дітьми ж як? Поголоска пішла селом, мов яка епідемія, – не спинити. Правда, зрідка знаходилося й для неї тепле слово, не всі ж крилися зі співчуттям, відводили погляд, дехто й відкрито підбадьорював. І на суді були такі, що вступилися: не могла вона, ніяк не могла цього зробити... Але що їхнє заступництво проти отих «свідків», що їх Семен зумів на свій бік прихилити?

...Пригадується, їхала вона якось автобусом до обласного центру – незадовго до того, як на пенсію її провели. Вже й півдороги проминули, як немолода жінка, що сиділа навпроти через вузький прохід, несміло торкнулася її плеча:

– Орісю Трохимівно? Вибачте, але все придивлюся: ви чи не ви? Стільки води збігло, що не гріх й обізнатися...

Прикипівши поглядом до зморшкуватого обличчя своєї попутниці (як же роки змінили людину!), не одразу впізнала у ній молодую колись матір худенької дівчинки Марійки, схожої на її сусідку Настку. Та маленька школярка з далекого довоєнного класу якось після уроків простягла їй кілька пірижечків:

- Це вам, Орісю Трохимівно, з горохом...
- Мати послала чи сама взяла?
- Сама...
- Без дозволу не годиться брати, Марійко...
- Я знаю, але ж ви, Орісю Трохимівно...
- Що я? Що?! – задзвенів зриваючись її зболений голос.

– Не брала я! Чувш, Марієчко, не брала я нічого! Хоч ти мені віриш, дитино? Віриш?!

Дівчинка на знак згоди ледь схитнула голівкою, на лоба їй впало легке пасмо волосся, але й воно не сховало од вчительки настороженого співчуття, розбавленого сумнівами, що застигло в сумних Марійчиних очах.

І ось ця літня жінка, неждана її попутниця, торкнувшись плеча шкарубкою рукою, торкнулася і перших літ її вчителювання, а найперше викликала в пам'яті той день, коли худенька дівчинка з мотузьяними кісниками в руській голівці нишком простягала пірижки з темного борошна, так і не повіривши їй.

– Так, ви не обізналися, я Оріся Трохимівна, – нарешті спам'яталася вона й перше, що запитала, – це про дочку:

– А як ваша Марійка?

Обличчя в жінки розгладилося, пом'якшало:

– Спасибі. Лікаркою стала Марійка. Змалку жалісливою була. Живе в місті, вже й онучку має...

Орісі Трохимівні закортіло дізнатися, чи сказала Марійка матері про ті горохвяні пірижечки, від яких вона тоді, образивши дівчинку, різко відмовилася. Та промовчала. Навіщо цій, видно, збідованій жінці, ворухити минуле? Попутниця також не наважилася розпитувати про будь-що, тільки й того, що поцікавилася, де живе і чи не слабує Оріся Трохимівна. А поглядом усе ж виказала: здогадується, як нелегко привелося їй у цьому світі. З тим і розсталися.

– Побачите Марійку, передавайте вітання. Скажіть, що не було в мене за все моє довге вчительське життя учениці, дорожчої за неї. – Цією фразою мовби відповіла на німе жінчине запитання, як склалася її доля: мовляв, учителювала, як же інакше.

Потім Оріся Трохимівна довго ходила містом і все думала: а якби отак, віч-на-віч, стрітися з Пилипом Знайдою? Що сказала б йому? І чи сказала б? Може, тільки презирством обдарувала б, облила б зневагою з голови до п'ят... Було ж, усе кланяється здаля, шапку знімає: вчителька!.. А на суді першим свідком виступив... Ще й як ганьбив її! Ну хай би вже Семен – той, зрозуміло, кровний інтерес мав, а Пилипові нащо було совість продавати? Дивно, але чомусь найдошкульнішими видавалися їй не чоловікові, а якраз Пилипові слова, хоч той уже тільки вторив Семенові. Зненавиділа тоді Пилипа. Семена ж – попри всю образу на нього, якій і слів не мала (слову

«зрада» потрібні хіба епітети?) – вона потай жаліла. Думала: певно, картається в душі тим, що виявився боягузом, переклав свою вину на дружину. Хіба просто – звачитися на таке? Це ж на все життя той тягар! Молодою була тоді, наївною.

Спершу Семен перед усім селом називав її злодійкою. Мало цього видалося – громовито кидав межі люди вбивчий присуд: ворог народу. А тоді вже й Пилип: мовляв, бачив, як Оріся волокла присмерком додому повний лантух. І справді бачив. Але що?

...Була неділя. Оріся мало не весь день поралася по господарству і лиш надвечір, як Семен кудись подався (сказав, загадувати на завтрашню роботу), сіла перевіряти учнівські зошити. За тим і застали її сутінки – осінній день куций, мов заячий хвіст. Поспішала – ось-ось мав повернутися чоловік: приходив завше зголоднілий, нетерпеливийся, поки подавала на стіл вечерю, й вона чекала його повернення з внутрішнім напруженням.

Аж ось постукало в двері. Чужий хто? Чоловік завше в шибку шкребеться. Відчинила. На порозі стояв Пилип. Немає Семена? То чи не можна його зачекати? Справу має до Семена нагальну...

Сидів скраєчку на лавці під стемнілим вікном, розпитував несміливо, чи важко на вчительську вивчитися – сестра в нього підростала, тямуща дівка... Чи не варт і їй спробувати вчительського хліба?

Коли дзенькнула клямка вхідних дверей, виглянув до сіней: чи не Семен бува? Чула, поздоровкався. А тоді наче щось покотилося по долівці... Вони ще там довго перемовлялися із Семеном у сінешному мороці. Про що – вона не знає, не вслухалася в їхнє притишене мурмотіння. До світлиці Пилип уже не повернувся, так і пішов, не попрощавшись із Орісею.

Йї би спитати тоді Семена: звідкіля ота кукурудза? Але хіба треба було питати? Не сама ж прибилася до їхньої хати. Вперше це... Тим і виправдовувала його, що вперше. Але в грудях таки пекло соромом... І борсалася вона в тих німих звинуваченнях-виправданнях мало не цілісіньку ніч, але щоб заявити?!

Коли ж уранці загрюкав у двері міліціонер з понятими – ті тугі качани так і жовтіли тьмяною купою в тісних сінях – Семен враз зіщулювся, аж меншим став зо страху. Так, згорбившись, і пішов до дверей. А вже звідтіля – за якусь мить! – повернувся інакшим: розпрямився, чуба відгорнув від чола. Кинув на принішклу Орісю такий довгий, пропікаючий погляд, що вона аж фізично відчула: випалити, спопелити хотів своє почуття до неї. І, не вагаючись, сказав:

– Вона вкрала!..

Певне, хтось тоді вислідив Семена. А може, й сам Пилип не зміг втриматися від спокуси? Нелегка ж бо то ноша – чужа таємниця. Це ж він ступив тоді у сінях навстріч Семенові, аж той з несподіванки руки попустив і лантух сповз із плечей...

А що було Пилипові до її відчаю, до її ганьби, коли завчено бубонів на суді, що це вона, Оріся, скрадаючись, волокла той лантух городами... Москва сльозам не вірить... Та й кому було вірити: їй, попівській дочці, що прибилася недавно до чужого села вчителювати, чи Семену – активісту, першому ораторові на кожних зборах, якого Оріся покохала собі на згубу?!

...І все ж він чи не він це – Семен Жук? Оріся Трохимівна повільно підвелася, накульгуючи, бо потерпли ноги, й неквапом пішла до хати. Дихнуло чистою, сирітливою прохолодою. Газета, рівненько складена, притягувала до себе, наче магнітом. Дістала з футляра окуляри, прилаштувала їх на перенісці, затим, тамуючи хвилювання, розгорнула на останній сторінці. «За розкрадання державної власності... позбавити волі строком...»

Ще раз перечитала – повільно, зосереджено. Серцем відчула: він. Не було ні радості, ні тріумфу відплати. Що їй до нього... Давно забутого, чужого, викресленого з пам'яті. Жодного разу не долинуло до неї бодай запізніле каяття: «Прости, Орісю!». Лиш коли-не-коли снилося, як просив її руки при яснім місяці край села, і синові очі жали іноді разючою схожістю з батьковими, наче виринало щось непрошене з мороку забуття.